

FILOSOFIA EDUCAȚIEI

FILOSOFIA PEDAGOGIEI ROMÂNEȘTI LA 1918

HENRIETA ANIȘOARA ȘERBAN

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

The Philosophy in Romanian Pedagogy around 1918. The Romanian philosophy of pedagogy is characterized around the year 1918 by pedagogical humanism, Herbartianism, comparativism and by a particular inclination towards educating and expressing the patriotic sentiment. The *paideia* of the moment is profoundly correlated with the works of the great Romanian writers, who cultivate, both deeply and naturally, the love for homeland and nation, the national sentiments and the national identity and with the works of the national and European pedagogical thinkers.

Keywords: philosophy, pedagogy, 1918 as educational and cultural “moment”.

Filosofia pedagogiei românești se caracterizează în preajma anului 1918 prin umanism pedagogic, herbartianism, comparativism și printr-o deosebită aplecare spre educarea și exprimarea sentimentului patriotic. Paideutica momentului este profund îndatorată marilor scriitori români, care cultivă, deopotrivă cu profunzime și firească dragoste pentru patrie și neam, sentimentele naționale și identitatea națională, precum și exponenților celor mai importanți ai gândirii pedagogice propriu-zise, națională și europeană deopotrivă¹.

Ion Creangă, Alexandru Odobescu, Vasile Alecsandri, Mihail Sadoveanu și în mod special Mihai Eminescu au ridicat istoria, geografia, peisajele și destinele, oamenii țării și toate ale lor, la rangul de simboluri identitare naționale și material paideutic plin de substanță și sensibilitate.

S-a spus: „Eminescu gândea pentru un neam întreg”². Oamenii de cultură au remarcat o importanță deosebită pentru cultura națională românească și pentru consecințele pedagogice ale acestor lecții culturale perpetuate în eternitate prin operele lui Mihai Eminescu și Vasile Alecsandri. Pentru unii, exista o asemănare interesantă între Mihai Eminescu și Vasile Alecsandri și dubletul Schiller – Goethe. Binecuvântați cu un deosebit talent și fiind cu toții simboluri naționale, Eminescu

¹ Lucrarea reprezintă un exercițiu propedeutic care anunță capitolul dedicat *Filosofiei pedagogiei românești* (1859–1947) în volumul colectiv pregătit la Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române, *Enciclopedia filosofiei românești*.

² S.S. Bârsănescu, „Pedagogia”, în N. Bagdasar, T. Herseni, S.S. Bârsănescu, *Istoria filosofiei moderne*, vol. V, *Filosofia românească de la origini până azi*, Omagiu Profesorului Ion Petrovici, Societatea Română de Filosofie, București, 1941, p. 715–719.

și Schiller exprimau perspectiva existenței binecuvântate de dificultăți și prin aceasta lecția pedagogică, morală și filosofică a tăriei pline de stoicism în fața vicisitudinilor, în timp ce Alecsandri și Goethe realizau opere remarcabile care aveau în spate altă perspectivă asupra vieții, confortul dat de binecuvântarea lipsei de griji materiale³.

Este o perioadă fertilă pentru traduceri, care dau un context adecvat eforturilor filosofiei pedagogiei românești. Între acești autori, îi menționăm pe I.A. Comenius, H. Spencer, H. Pestalozzi, W. Rein, J. Payot, P. Duproix, Em. Martig, J. Locke, W. James, J.J. Rousseau, J. Dewey, Maria Montessori, A. Binet, Ed. Kirkpatrick, J.M. Guyau și alții, ale căror opere descriu dimensiunile principale ale pedagogiei clasice și ale marilor curente pedagogice de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX⁴.

Un curent important este reprezentat de pedagogia comparată, direcție prezentă în lucrările lui Vespasian Erbiceanu (în special în lucrarea din 1904, în care se descrie comparativ sistemul american de educație), V. Demetrescu (privind școlile generale din Frankfurt, 1910), G.A. Dimitrescu (despre studiul geografiei în Germania 1910) etc. În astfel de studii de filosofia pedagogiei, se dă o importanță crescută tezei lui Comte, potrivit căreia cunoașterea aduce previziune și aceasta, putere, iar metoda comparativă devine o cale spre previziune și spre acea putere particulară (de tip iluminist) adusă după sine de cunoaștere.

O altă caracteristică a filosofiei pedagogiei românești la 1918 este intelectualismul de tip herbartian. Se dezvoltă o pedagogie intelectualistă, după Herbart, punând accentul pe planul de lecție, metodă, etape formale, materie de învățământ. Pedagogia pierde total interesul pentru religie și parțial și pentru filosofie, ca demers speculativ⁵. Filosofia pedagogiei se concentrează asupra metodei. Vasile Petri (1833–1905) a fost considerat cel mai bun metodician din Transilvania, dar și un militant pentru cultura românească, pe care a îmbogățit-o cu trei reviste pedagogice. Acesta urma ideile lui Pestalozzi și ideea educației omului prin învățare sistematică, așa cum arăta Herbart⁶. În acest curent, îl putem menționa și pe Ion Popescu⁷ (1832–1892), era pedagog herbartian, teoretician și practician cu o activitate științifică marcantă. A publicat *Organul pedagogic*, în 1863, *Compendiu de pedagogie*, în 1868, manuale, îndreptare didactice.

Elevul pedagogului Vasile Petri, V.Gr. Borgovanu⁸ (1850–1923) a fost un influent profesor de pedagogie din Regat și a format învățători, ducând mai departe importante tradiții pedagogice. În *Istoria pedagogiei* (1897, 1915), sintetizează ideile pedagogilor influenți, dar propune și idei proprii despre educația națională ca

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 685.

⁵ *Ibidem*, p. 686.

⁶ *Ibidem*, p. 688.

⁷ *Ibidem*, p. 690.

⁸ *Ibidem*, p. 691.

mijloc pentru îmbunătățirea situației morale și economice a țărănimii. Pedagogul român Șt. Velovanu⁹ (1852–1926) a fost profesor de pedagogie herbartian și publicist (*Întemeierea psihologică a actelor de gândire*, 1890, *Cercul apersepției*, 1895 etc.). Un alt herbartian, Petru Pipoș¹⁰, profesor la Institutul Pedagogic din Arad, a publicat *Istoria pedagogiei*, în 1892 și *Metodica școlii populare*, în 1887. Gr. Patriciu, pedagog la Școala Normală din Bârlad, a contribuit mai ales prin lucrările *Friedrich Eberhard von Rochow und dessen pädagogische Bedeutung* (Leipzig 1892) și *Didactica generală cu privire la învățământul primar* (București 1895).

Ana Conta Kernbach¹¹ (1865–1921) a fost profesor pedagog cu mare merit în dezvoltarea pedagogiei universitare și o personalitate importantă pentru momentul 1918 în pedagogie. A considerat pedagogia o știință practică, la fel ca și medicina, iar educația calea de perfecționare individuală modernă. A publicat: *Elemente de pedagogie* (Iași, 1907); *Elemente de metodică* (Iași, 1905), *L'effort volontaire*, (Bruxelles, 1913) și *L'éducation manuelle*, ultimele două fiind comunicări susținute la Congresul de pedagogie de la Bruxelles. P. Gârboviceanu¹² a fost profesor de pedagogie la seminarul central din București. A publicat *Die Didaktik Basedows im Vergleich zur Didaktik Comenius*, București, 1887 și a tradus *Didactica Magna*, de I.A. Comenius.

Supranumit un „Nestor al pedagogiei românești”¹³, Ion Găvănescu¹⁴ (1859–1949), cu studii la Berlin, cu profesori deosebiți (Ed. Zeller, W. Dilthey și Fr. Paulsen), cu doctorat la Berlin, a publicat lucrări de psihologie, etică, pedagogie generală etc., studii de estetică literară, de politică, opere literare, lucrări de pedagogie, mai ales în revistele „Cultura română” (1903–1909) și Buletinul Seminarului Pedagogic (1926–1931): *Ideile pedagogice ale lui John Locke* (1899); *Pedagogia militans* (1932); *Pentru educația morală* (1932); *Une age en marche* (1926); *Ființa și menirea universităților* (1907); *Zigzaguri și popasuri* (trei serii, 1929–1930, 1932). Găvănescu abordează pedagogia ca știință, realizând o primă sintetizare a pedagogiei românești (*Pedagogia generală sau filosofică; Pedagogia practică sau metodologia și Istoria pedagogiei*). S-a preocupat de problema educabilității, a scopului educației, a mijloacelor artei educative pe baza cunoașterii științifice a naturii omenești etc. Demersul său este mai degrabă interdisciplinar, corelând pedagogia cu psihologia și etica, la fel ca și Herbart, utilizând teoriile filosofice ale lui Descartes, Locke, Helvetius, Schopenhauer, Nietzsche etc. Pentru acest gânditor, educatorul se aseamănă celui ce mută albia unui râu, dar ale cărui eforturi nu pot determina râul să meargă spre deal¹⁵. Tema educației (alături de tema științificității pedagogiei)

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 692.

¹² *Ibidem*, p. 692–693.

¹³ *Ibidem*, p. 746.

¹⁴ *Ibidem*, p. 693 și urm.

¹⁵ Cf. I. Găvănescu, *Pedagogia Generală*, p. 99. Apud S.S. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 695.

este centrală în opera sa (cam ca la Dilthey¹⁶): „a educa, scrie el, înseamnă a exercita conștient, intenționat, cu plan și metodă o înrâurire asupra omului, în scopul de a forma din el un izvor statornic de fericire și pentru societate și pentru el însuși, dezvoltându-și și disciplinându-și inteligența, afectivitatea și voința prin conformarea lor funcțională la legile logice, morale și estetice, dându-i odată cu aceste deprinderi, normele de funcțiuni sufletești generale, o anumită specializare de activitate, în urma căreia individul să devină în organismul social un membru util, necesar, conștient de rolul său în mecanismul vieții totale”¹⁷. Ca și herbartienii, concepe individul ca pe un atom social și, pe alt plan, consideră necesar să se formuleze un plan tip pentru toate categoriile de lecții. Principiile de învățământ – principiul corelației, al intuiției și al euristicii – sunt considerate a avea rolul de a asigura o educație globală, de a educa inteligența, sentimentele umane și un activism umanist, voința și formarea caracterului prin desfășurarea acțiunilor umaniste¹⁸. Dedică studii lui J. Locke și W. Dilthey (vezi lucrarea de doctorat, *Versuch einer zusammenfassenden Darstellung der pädagogischen Ansichten John Lockes in ihrem Zusammenhang mit seinem philosophischen System*). Ca și la Locke, și la Găvănescu, educația poate izvorî fie din durere, fie din plăcere și respinge metodele dure în educație, sprijinind utilizarea acelor care se bazează pe aspecte ale socialității umane, identificate de Locke ca simțuri: al onoarei, al colectivității, al mișcării, al imitării etc.

Umanismul lui Găvănescu este similar cu cel al lui Dilthey și Goethe și reprezintă binele moral și superior vizat de educație, prin transmiterea și consolidarea unor cunoștințe, a unor dexterități și mai ales a sentimentului umanist. Cursul de istoria pedagogiei publicat de Ion Găvănescu cuprindea o imagine a pedagogiei din vremea lui prin biografii dedicate marilor pedagogi, discutând menirea de a produce știință, de a pregăti oameni de știință și de a propaga rezultatele științei. La rândul său, știința este atât demersul de înțelegere a lumii, cunoașterea de dragul cunoașterii și al satisfacerii unei curiozități mintale, precum și cunoașterea pentru stăpânirea naturii lucrurilor și satisfacerea nevoilor omului, o știință pentru viață. Găvănescu a susținut organizarea seminariilor pedagogice universitare: un laborator al domeniului și totodată o practică a metodelor specifice și a tehnicii profesionale¹⁹.

După 1900, încep să predomine studiile mai filosofice care abordau problema educației raționale și artistice. Literatura pedagogică s-a îmbogățit, alături de opera celor menționați deja și prin contribuțiile lui Constantin Dumitrescu-Iași, Constantin Meissner, Gheorghe Bogdan-Duică²⁰.

¹⁶ S.S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 696.

¹⁷ I. Găvănescu, *Pedagogia Generală*, p. 119.

¹⁸ Ion Găvănescu, *Pedagogia generală*, p. 129. Vezi și I. Găvănescu, *Privire de reculegere în trecut și de orientare în viitor*, „Buletinul Seminarului Pedagogic Universitar”, anul III, nr. 3, p. 9.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 700–701.

Constantin Dumitrescu-Iași (1849–1923) a studiat la Berlin și Leipzig cu profesori prestigioși cum ar fi W. Wundt, Ed. Zeller, E. du Bois Raymond²¹. În studiul *Spiritul democratic în literatură, artă și știință*, arată că educația nu trebuie rezervată unei pături aristocratice, iar învățarea propriu-zisă, ca instrument pentru educație, trebuie să fie democratică; spiritul democratic, al unei democrații culte, nu va favoriza superioritatea intelectuală a unui individ față de ceilalți²². Constantin Rădulescu-Motru îl consideră „o ilustrare a corpului didactic în România”²³. Înțelegerea idealului național este abordată în corelație cu înțelegerea mișcării sociale de dezvoltare națională, la care școala își poate aduce aportul esențial, nemijlocit²⁴. Menirea profesorilor este îndatorată cunoașterii și comunicării cunoașterii și tactului pedagogic, definit ca o „dispoziție sufletească fericită, care ne pune în stare să ne strecurăm cu ușurință printre dificultățile luptelor existente”, „a ști să păstrezi, o cumpănă dreaptă în desfășurarea activității tale, a ataca dificultățile ce se ivesc în cale, la momentul când ele pot fi învinse; a nu întrebuința în fiecare moment decât atâta energie, câtă este necesară pentru scopul urmărit; dar a cauta pe cât este posibil în cazul dat, să întrebuințezi tocmai toată energia cât e necesară; din contră, a ști să aștepti cu răbdare atunci când vezi că nu e încă timpul de a lovi; a ști să te strecuri printre dificultățile momentului, înconjurându-te și păstrându-ți întreaga energie de care ești capabil pentru momentul hotărâtor. Iată adevăratul secret al luptelor vieții. În aceasta consistă tactul.”²⁵

Revistele de pedagogie mai importante sunt acum următoarele (adesea publicate de pedagogi importanți): „Revista Pedagogică” (Constantin Dumitrescu-Iași), „Revista Generală a Învățământului”, „Cultura Română” (Ion Găvănescu), „Școala Normală”. Constantin Meissner (1854–1942) aduce în filosofia pedagogiei românești un tip de profesor-pastor, care a transmis prin exercitarea rolului de profesor sentimentul că îndeplinește o înaltă îndatorire sacră și a rămas în posteritate prin studii ale problemelor școlii românești din vremea sa²⁶. Propunea realizarea unor serii de conferințe prin care comunitatea didactică urma să se dezvolte, membrii conferințelor învățând unii de la alții și meditănd mai adânc asupra temelor pedagogice²⁷. Abordează elemente de pedagogie herbartiană, problema respectului față de autorități, foarte slab în rândul populației, corelația dintre profesor și opinia publică și propune creșterea numărului de săteni în rândurile elevilor școlilor normale (de învățători)²⁸.

²¹ *Ibidem*, p. 701. A publicat în „Revista pedagogică din România”: *Învățământul universitar și pregătire profesorilor gimnaziali, Educația în familie, Spiritul democratic în literatură, artă și știință* (studiu de psihologie socială), *Icoane din viață: recenzentul, Tactul pedagogic, O pagină din istoria învățământului, Nevoia de ideal* (omagiu lui Titu Maiorescu) etc.

²² C. Dumitrescu-Iași, Prefață, „Revista Pedagogică”, ediția completă, București, 1902, p. 104, cf. S.S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 703.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ C. Dumitrescu-Iași, *op. cit.*, p. 257.

²⁶ S.S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 703.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 704.

Gheorghe Bogdan-Duică (1865–1937) a fost pedagog, iar ca cercetător al problemelor educației și învățământului în România s-a ocupat de didactica limbii române, de organizarea școlară²⁹, de rolul poeziei pentru sensibilizarea elevilor și educația religioasă, patriotică și generală, punând accent pe folclor, literatură și studii filologice cu caracter monografic, recomandând alegerea autorilor după valoarea lor absolută și relativă³⁰. A plecat pentru valoarea bibliotecilor. A publicat în revista „Convorbiri literare”. Atât în revistele principale menționate („Revista Generală a Învățământului”, „Cultura Română”, „Școala Normală” și „Revista de Pedagogie”), cât și prin studiile publicate separat, gânditorii români pe teme de pedagogie contribuie la o cultură națională și internațională a domeniului, precum și la precizarea acestuia³¹. Izabela Sadoveanu(-Evan) (1870–1941) s-a ocupat de critica literară, de feminism, traduceri și cunoașterea pedagogiei montessoriene³². A colaborat cu Nicolae Iorga la Universitatea Liberă din Vălenii de Munte. A publicat: *Impresii literare*, 1908, *Educația estetică și artistică din ultimele două decenii*, 1911, *Educația nouă. Îndrumări pentru părinți și educatori*, 1929, *Psihologia copilului*, 1933, *Să ne cunoaștem neamul și țara*, 1933, traduceri din Grazia Deledda și Giovanni Verga³³.

După anul 1906, crește și interesul pentru pedagogia experimentală³⁴. Vladimir Ghidionescu (1878–1948) este autorul primei sinteze românești despre pedagogia experimentală – *Introducere în Pedologie și Pedagogia Experimentală* (București, 1915), compusă din 16 prelegeri. Prima sa lucrare, *Moderne pädagogische Strömungen in Frankreich* (1910), trata curentul național (pedagogia lui A. Fouillée), curentul clasic catolic (F. Brunetière), curentul modern (F. Buisson) și curentul psihologic (A. Binet)³⁵.

²⁹ Gheorghe Bogdan-Duică, *Sociologia școlii secundare*, „Revista Generală a Învățământului”, anul al III-lea, p. 77–80; Gheorghe Bogdan-Duică, *Reforma programelor liceale*, „Revista Generală a Învățământului”, anul al III-lea, p. 153–159; Gheorghe Bogdan-Duică, *Îndărăt spre școală*, „Revista Generală a Învățământului”, anul al III-lea, p. 244–251; *Reforma școlii secundare*, „Revista Generală a Învățământului”, anul al III-lea, p. 473–484, cf. S.S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 705.

³⁰ Gheorghe Bogdan-Duică, *Poezia în gimnazii și licee*, „Revista Generală a Învățământului”, 1905, p. 26–32, cf. S. S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 705.

³¹ *Ibidem*, p. 712.

³² Cf. Aurel Sasu, *Dicționarul bibliografic al literaturii române*, vol. II, București, Editura Paralela 45, 2006, *passim*. S.S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 712.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Gh. Bogdan-Duică publica în 1906, în „Revista Generală a Învățământului”, traducerea studiului despre *Pedagogia experimentală* de W.A. Lay din revista vieneză „Das Wissen für alle” și *Pedagogia experimentală și abecedarele românești* („Revista Generală a Învățământului”, 1908); Elena Al. Nanu publicase deja, din 1905, *O chestiune de pedagogie experimentală* („Cultura Română”); Tereza Savini-Castano a prezentat Congresul de pedologie din Berlin („Revista Generală a Învățământului”, 1907), I. Găvănescu a scris *Un experiment pedagogic: psihologia liceanului* („Cultura Română”, an. V), Verax (Radu Rosetti) a tradus A. Busemann, *Ueber Aufgabe und Abgrenzung der experimentellen Padagogik* și A. Fischer, *Die Lage der Padagogik in der Gegenwart* în „Noua Revistă Română” (vol. 10).

³⁵ S.S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 735–736.

Pentru V. Ghidionescu, pedagogia este un ansamblu de discipline de tip arborescent. „Organismul pedagogic” își are rădăcinile în pedologie (ca știință și artă a educării copiilor), trunchiul fiind pedagogia experimentală (compusă din psihologia experimentală, didactica generală și specială, adică metodologia, psihologia, pedagogica, apoi igiena școlară și pedagogia patologică compusă din patologia și psihopatologia infanfilă). Coroana este reprezentată de pedagogia filosofică, având drept componente pedagogia istoriei, pedagogia socială, metodologia, teleologia (morală, filosofia religiei, estetica și logica)³⁶. Această structură a pedagogiei este menită să redea evoluția pedagogiei: mai întâi, filosofii au emis idei, concepții și sisteme pedagogice, contemplând rostul omeniirii, ceea ce i-a condus la identificarea normelor, scopurilor și metodelor pentru creșterea copiilor. Pedagogia nu trebuie redusă la una dintre cele trei părți sau chiar numai la filosofia sau istoria pedagogiei, căci acestea nu pot da seama despre sfera activității pedagogice³⁷. „Pedagogia devine știință în toată puterea cuvântului, și dacă metodele de cercetări, fie ele experimentale sau de altă natură, n-au ajuns la ultima perfecțiune, și dacă rezultatele căpătate până acum nu sunt toate definitive, aceasta înseamnă tocmai că pedagogia a devenit știință. Ea nu trebuie să fie concepută în mod dogmatic, căci ea nu e dogmă. Dacă se aude vorbindu-se de o criză a metodelor experimentale... aceasta nu trebuie să nască scepticismul, care e tot așa de nelalocul lui ca și dogmatismul pedant și intolerant ce ar striga că nu mai rămâne nimic de cercetat în pedagogie.”³⁸ Mai mult, pentru Ghidionescu, pe de o parte teoria nu trebuie să rămână doar teorie, iar „practica trebuie să se alimenteze rațional din știință”³⁹.

Titu Maiorescu (1840–1917), personalitate a culturii române, a contribuit în logică și filosofie, a fost profesor și educator, a avut contribuții în politica școlară. În viziunea sa, era necesar a se înființa școli reale alături de cele clasice, ca mijloc de a „îndrepta cel puțin o parte a spiritului public spre ocupațiunile practice” și stabilea ca viitorii profesori să dețină o pregătire specială, atestată și modernă, conform unui program de studii. Ion A. Rădulescu-Pogoneanu (1870–1945), maiorescian, pedagog român și membru corespondent al Academiei Române (1919), s-a ocupat de scrierile eminesciene, a restituit lucrări și a publicat în „Convorbiri literare” comentarii la traducerea lui Eminescu din *Critica rațiunii pure*. S-a ocupat de interpretarea activității pedagogice a lui Alexandru Odobescu, de pastelurile în franceză ale lui Alecsandri, de poezia lui P. Cerna (*Stadii*, 1910), a editat texte literare, a comentat lucrări de pedagogie, a colaborat la „România jună” și s-a ocupat de lucrări de popularizare a pedagogiei. A scris o biografie a lui Pestalozzi și o lucrare despre fenomenul educației în România (*Probleme ale culturii românești*, 1902)⁴⁰.

³⁶ Cf. V. Ghidionescu, *Introducere în pedologie și pedagogia experimentală*, 1915, p. 13–23. Cf. S.S. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 737.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ V. Ghidionescu, *Pedagogia științifică și noile reforme școlare*, 1911, p. 37.

³⁹ Cf. S.S. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 738.

⁴⁰ Marcel D. Popa, *Dicționar enciclopedic*, vol. 2, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 42.

Vasile Conta (1846–1882), filosof român, profesor de drept civil la Universitatea din Iași, a propus de asemenea un proiect de lege de lege Camerei, în calitate ministru al Instrucțiunii Publice, prin care dorea o orientare realistă și practică a școlii: statul să „trezească energia națională unde este adormită, să o întărească unde e slăbită și să o creeze acolo unde lipsește complet”; și să organizeze școlile potrivit cu treapta culturală a momentului și cu necesitățile specifice ale unui popor⁴¹. Ca filosof, a colaborat la „Junimea” și a publicat *Teoria fatalismului* (1875–1876, „Convorbiri literare”), *Teoria undulației universale* (1877), *Încercări de metafizică* (1878), *Bazele metafizicii* (1890). Școala este considerată de Vasile Conta, ca și la Savigny și Treitschke, o instituție publică organică, care are ca unic fundament statul și ca unic scop întărirea și asigurarea continuității existenței statului în viitor.

Spiru Haret (1851–1912) este fondatorul pedagogiei sociale și al sistemului de învățământ românesc modern axat pe niveluri de învățământ; a construit peste 2300 de școli, a impus conceptul instrucțiunii publice, a contribuit major la diminuarea analfabetismului (acesta cuprindea 78% din populație, 84% în mediul rural) și a stabilit învățământul primar obligatoriu prin legea instrucțiunii din 1864⁴². Opera pedagogică a lui Spiru Haret reprezintă un moment deosebit în politica școlară românească: membru al consiliului permanent de instrucție (1882), inspector școlar (1883), secretar general al Ministerului de Instrucție (1885) și ministru al Instrucțiunii Publice (1897–1899; 1901–1904; 1907–1910)⁴³. Într-un raport din 1884 arată că urgența învățământului românesc nu este o lege cu totul nouă, ci o lege care să le armonizeze pe cele existente, considerând necesară o administrație care să fie condusă de legi în activitățile de organizare școlară și control desfășurate; școlile sunt menite, în viziunea lui Spiru Haret, să pregătească întregul popor pentru profesiune și pentru viața publică atât în mod unitar, cât și organic; totodată, școala nu trebuie să se adreseze numai copiilor, ci tuturor celor care trebuie educați și instruiți, având

⁴¹ Octav Minar, *Filosoful Conta. Opere complete*, București, 1914; I. Rădulescu-Pogoneanu, *Ober das Leben und die Philosophie Contas*, Leipzig, 1902; Constantin Narly, *Patru mari educatori*, București, 1933; Traian Brăileanu, *Filosofia socială a lui Vasile Conta*, „Revista de pedagogie”, 1932, caietul 1–2.

⁴² Nicolae Iorga îl considera marele ministru al învățământului românesc, iar G.G. Antonescu marele reformator pedagogic, în timp ce pedagogul german H. Brandsch îl consideră primul între pedagogii români contemporani lui, cf. Spiru Haret, *Opere*, București, 1934; Dr.H. Brandsch, *Rumänische Pädagogen der Gegenwart*, Sibiu, 1936, p. 5–19; G.G. Antonescu, *Pedagogia contemporană*, București, 1935. Cf. S.S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 526–529, 684, 721 și urm. Vezi și Gh. Adamescu, *Viața și activitatea lui Spiru Haret*, București, Cartea Românească, 1936; G.G. Antonescu, *Spiru Haret ca pedagog*, București, Institutul Pedagogic Român, 1934; E. Bâldescu, *Spiru Haret – în știință, filosofie, politică, pedagogie, învățământ*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972; Spiru Haret, *Laws and Normative Acts on School and Education. An Anthology*, With an Introductory Study by Constantin Schifirneț, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2014. G.G. Antonescu va defini pedagogia ca „știința care, bazându-se pe cunoașterea naturii omenești și ținând seama de idealul către care trebuie să tindă omenirea, stabilește un sistem de principii după care se va îndruma influența intenționată a educatorului asupra celui educat.”

⁴³ S.S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 721–722.

menirea unui centru care să adune toate mișcările spirituale ale țării⁴⁴. După 1900, Haret inaugurează o etapă în care „cheamă învățătorii la apostolat”, într-o luptă de educație a țărănimii, împotriva sărăciei și alcoolismului, prin înființarea de cooperative de producție, bănci populare, biblioteci școlare și publicații de popularizare a științei (vezi și „Revista Generală a Învățământului”)⁴⁵. Principiile (naționaliste, iluministe, democratice și idealiste) care l-au călăuzit pe Spiru Haret în politica școlară desfășurată au fost următoarele: școala să dea țării oameni instruiți și cât mai mulți cetățeni buni; învățătorii sunt luminătorii țării și în acest sens „apostoli” ai educației naționale; educația este acțiunea de a le forma oamenilor inima și caracterul, disciplina, de a face pe om să cugete, să simtă și să se poarte în acord cu interesele patriei; tinerimea, fiecare individ, să fie folositor societății prin aptitudini necesare comerțului, agriculturii, industriei și literelor⁴⁶. Adepții săi mai importanți, numiți „haretiști”, au fost Spiridon Popescu, menționat anterior, și Ion Simionescu, profesor la Universitatea din București, sprijinitor al acțiunilor de educație la sate prin conferințe și cărți de popularizare⁴⁷.

Nicolae Iorga (1871–1940, istoric, critic literar, dramaturg, documentarist, enciclopedist, academician, parlamentar și prim-ministru) a fost și pedagog, ca profesor universitar și educator al tineretului, al poporului prin opera sa istorică (*Neamul românesc în Bucovina, Neamul românesc în Basarabia, Ardealul*), prin articolele din „Sămănătorul”, „Floarea Darurilor”, „Neamul Românesc Literar”, „Drum drept”. A dezvoltat o politică a culturii caracterizată prin educație pentru creație și dezvoltare (*Cultura națională și politica națională*, 1908; *Programul partidului naționalist-democrat*, 1922 și altele). La Liga Culturală a desfășurat o „adevărată cruciadă a naționalismului”⁴⁸, pentru a realiza un om „armonios, plin de conștiința nației lui”, care să aibă realitățile naționale „topite în suflet”. Politica creației culturale cere ca statul să o sprijine, dar fără birocrație. Propaganda culturii trebuie abordată intern, urmărind educația românilor și reconcilierea naționalităților în stat prin cunoaștere și stimă, prin propagarea adevărului, pregătirea propagandei selective, și extern, pentru popularizarea valorilor românești⁴⁹.

Simion Mehedinți (1869–1962) a fost o personalitate care a adus contribuții în mai multe domenii, inclusiv în pedagogie și filosofie⁵⁰. Comentarii opereii

⁴⁴ *Ibidem*, p. 722–723.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 723.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 723–724.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 724.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 724–725.

⁵⁰ Vezi *Opere alese*, ediție îngrijită de V. Mihăilescu, București, 1967; V. Tufescu, „Prefață”, în S. Mehedinți, G. Vilsan, *Lecturi geografice*, ediție îngrijită de C. Dimitriu, cu o „Prefață” de V. Tufescu, București, 1973; Gh. Geană, Prefață, Simion Mehedinți, *Civilizație și cultură*, selecție de texte, prefață, sumar bibliografic, note și indice de nume de Gh. Geană, Iași, 1986. Victoria Dragu Dimitriu, *Alte povești ale Doamnelor și Domnilor din București*, București, Editura Vremea, 2007 și S.S. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 706 și urm.

vorbesc despre vocația sa timpurie de pedagog manifestată încă din teza de licență, „Ideile lui J.-J. Rousseau asupra educației” (1892), și publicațiile sale *Altă creștere*, *Școala muncii*, care a cunoscut o popularitate deosebită ca operă pedagogică, *Trilogii: știința – școala – viața, cu aplicări la poporul român; Poporul – cuvinte către studenți; Către noua generație* (1912) și altele. La solicitarea lui Spiru Haret, din 1901 și până în 1937, Simion Mehedinți a fost autor de manuale școlare (*Geografie* pentru diverse etape de studiu, *Geografia umană și politică*, Editura Socec, București, primul manual de *Antropogeografie*, care includea o introducere în etnografie și geografie politică)⁵¹. A fost director al revistei „Convorbiri literare” (1907–1923), supranumită „cel mai înalt steag cultural al românilor”. În lucrarea *Primăvara literară* (1914), face un bilanț al realizărilor revistei „în pragul jubileului de 50 de ani”, prilej cu care își expune exigențele față de „cei aleși ai tinereții de azi” și recomandă respingerea „zolismului”, a curentului cunoscut sub numele de „florile răului”, precum și a simbolismului, caracteristice pentru Occident. Concepția sa pedagogică este sintetizată de moto-ul lucrării *Către noua generație*, în care arată că „adevărata renaștere a unui popor începe cu tinerețea sa; adevărata decadență tot de-acolo începe”⁵². Pledează pentru renașterea neamului și pentru rolul nuanțat al profesorului în societate: învățătorul este chemat să însuflă pasiune, iar profesorul secundar, să se intereseze atât de adevărul pedagogic în predarea obiectului de studiu ales, cât și de interesul superior, național și cultural de a transforma absolvenții în valori sociale⁵³. S. Mehedinți pledează pentru autenticitatea și autonomia învățământului, studenții (și profesorii) fiind sfătuiți în acest sens să se ferească de „mărăcinii realităților așa de triste din timpurile de față”. Această idee a grijii pentru școala și cultura națională este abordată de S. Mehedinți și în articolul *Îndărăt spre școală*, scris în contextul în care, în 1905, legea care permitea profesorilor secundari și universitari dreptul de a fi directori în administrații speciale, prefecti, directori de prefectură, primari etc. Realizează studii ale educației pentru cultura autohtonă, patriotism „senin”, cultul națiunii, un interes sporit pentru „lumina transcendentă a ideilor religioase” recomandând ca reforma învățământului să pornească de la profesor.

În *Trilogii*, și anume *Trilogia școlii*, Mehedinți analizează trei categorii culturale, cercetătorul, eruditul și savantul, centrale oricărui sistem cultural și educațional: aceștia asigură sistematizarea și progresul științei, cercetătorii și erudiții sporind și organizând materialul științific, iar savanții producând idei, metode și sisteme ce conduc la o mai bună înțelegere științifică⁵⁴. Astfel, ca și Motru, Mehedinți recomandă un prim principiu pedagogic al selectării timpurii a valorilor, a copiilor și tinerilor

⁵¹ S.S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 706–707. În afară de Simion Mehedinți, cf. S.S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 712, mai publică în domeniul didacticii, metodicii și culturii geografiei N. Mazere – *Literatura didactică a geografiei*, „Cultura Română”, an. II, p. 135 și altele.

⁵² S. Mehedinți, *Către noua generație*, București, 1912, 1923, 1928, p. 1.

⁵³ *Ibidem*, p. 46, 120. Vezi și S.S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 707.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 777.

cu însușiri superioare⁵⁵. În *Trilogia științei*, Mehedinți realizează o teorie despre profesor și educație, recomandând educatorul, care nu este ca belferul un vătaf peste copii și îi este superior și profesorului în calitate de slujbaş al școlii, fiind ca un părinte care va ușura integrarea tinerilor români în tradițiile românești înalte: idealismul dacic și realismului românesc⁵⁶. Prin educație, copilul este integrat în viața neamului: eul individual și empiric, perfectibil, este încadrat în eul normativ (specific) al neamului, pentru a realiza un om învățat, dotat cu o sumă de cunoștințe, experiențe (spre exemplu, acceptarea suferinței ca element de progres) și tradiții, dar plin de pasiune și capabil de a-și transpune ideile în practică (pentru Mehedinți, nu rațiunea, ci pasiunea stând la temelia vieții)⁵⁷.

Onisifor Ghibu (1883–1972) a fost cercetător al problemelor pedagogice și profesor de pedagogie la Sibiu (1911–1912), în Regat (1914) și din 1919 la Universitatea din Cluj. Opera sa cuprinde lucrări de pedagogie, despre locul și rolul bisericii și lucrări privitoare la cultura națională. În *Despre educație* (1910), apare ca herbartian și reinian, preocupat de educația morală cu fundament religios, singura care poate conduce la o educație spirituală, estetică, fizică și practică, pe care o recomandă, dar este preocupat și de aspecte care țin de disciplină și de organizarea școlară.⁵⁸ A publicat *Anuarul Pedagogic* (1913), cuprinzând prezentări de pedagogi importanți ai vremii (W. Rein, P. Natorp, W. Foerster), fragmente de traduceri din opera acestora și articole privitoare la Rousseau, Herbart, Rein, Iorga, Stoicescu. În epocă, importantă a fost și lucrarea *Viața și organizarea bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria* (1915), care prezenta imaginea (starea) școlii și bisericii în Transilvania și în Ardeal. Importantă este și lucrarea de sinteză *Istoria literaturii didactice românești* (1916), care analiza abecedarele și cărțile de citire din Ardeal⁵⁹.

După 1918, se consideră că începe o perioadă modernă a pedagogiei românești, care, deși marcată de crize economice și politice, este o perioadă a creării unei noi elite intelectuale și administrative care să răspundă cerințelor statului român generat de Marea Unire de la 1918: crește numărul de școli la sate unde apar și gimnaziile. Meditația despre menirea educației și a profesorului, despre caracterul național și unitar al unei educații moderne, precum și despre profilul reformei

⁵⁵ Acest principiu pedagogic apare în detaliu și explicit în *Doctrina substanței* (1940), de Camil Petrescu (1894–1957, scriitor, jurnalist și filosof), în special în partea dedicată Noocrației, unei elite conducătoare a indivizilor dotați, dar și creatori (ceea ce-i deosebește de specialiști) pornind de la un postulat etic: „O valoare istorică este datoare să sprijine toate valorile inferioare ei și cele egale, să se subordoneze celor superioare pe un temei de colaborare. Același lucru este valabil și pentru individ. Toate valorile sunt îndatorate să colaboreze la realizarea substanței și să evite suferințele inutile”. Camil Petrescu (1940) și importanța noocrației și o serie de detalii concrete (principii și etape) menite a orienta educatorii în selectarea copiilor dotați (agilitate, vioiciune, state de sănătate, inteligență și inteligență empatică etc.)

⁵⁶ S. Mehedinți, *Trilogii*, p. 129, cf. S.S. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 777.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 778.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 756.

⁵⁹ *Ibidem*.

educaționale optime se continuă și după 1918. În paralel se remarcă și o orientare spre un învățământ practic, antiintellectualist și antienciclopedist (anti *das Buchwissen*⁶⁰). Găvănescu identifică posibilitatea unui ideal național, în „unificarea sufletească națională”, posibil de atins prin „consolidarea unirii și cu îngăduirea particularităților vremelnice”. Recomandă identificarea caracteristicilor naționale în măsură să sporească valoarea neamului, evitarea influențelor perturbatoare ale procesului de „cristalizare curată” a tipului etic, căutarea acelor influențe care pot călăuzi dezvoltarea „sufletului etnic”, interpretând importanța păstrării identității etnice în acest proces de orientare culturală, care se poate realiza fie înspre cultura latină și anglo-saxonă exclusiv, respingând orice orientare spre cultura germană, fie spre cultura germană în tradiția lăsată în cultura română de Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu, Mihai Eminescu și alții, ceea ce gânditorul nu recomandă, sub impresia proaspătă a Primului Război Mondial.

BIBLIOGRAFIE

- Bârsănescu, S.S., „Pedagogia”, în N. Bagdasar, T. Herseni, S.S. Bârsănescu, *Istoria filosofiei moderne*, vol. V, *Filosofia românească de la origini până azi*, Omagiu Profesorului Ion Petrovici, Societatea Română de Filosofie, București, 1941.
- Bogdan-Duică, Gheorghe, *Îndărăt spre școală*, „Revista Generală a Învățământului”, anul al III-lea, p. 244–251.
- Bogdan-Duică, Gheorghe, *Poezia în gimnazii și licee*, „Revista Generală a Învățământului”, 1905, p. 26–32.
- Bogdan-Duică, Gheorghe, *Sociologia școlii secundare*, „Revista Generală a Învățământului”, anul al III-lea, p. 77–80.
- Dumitrescu-Iași, C., *Prefață*, „Revista Pedagogică”, Ediția completă, București, 1902.
- Găvănescu, I., *Privire de reculegere în trecut și de orientare în viitor*, „Buletinul Seminarului Pedagogic Universitar”, anul III, nr. 3.
- Geană, Gh., *Prefață*, Simion Mehedinți, *Civilizație și cultură*, selecție de texte, prefață, sumar bibliografic, note și indice de nume de Gh. Geană, Iași, 1986.
- Haret, Spiru, *Laws and Normative Acts on School and Education. An Anthology*, with an Introductory Study by Constantin Schifirneț, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2014.
- Popa, Marcel D., *Dicționar enciclopedic*, vol. 2, București, Editura Enciclopedică, 1993.
- Sasu, Aurel, *Dicționarul bibliografic al literaturii române*, vol. II, București, Editura Paralela 45, 2006.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 731.